

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ЗДАТНОСТІ ДО ЕФЕКТИВНОЇ МАЙБУТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

В статті висловлена думка автора про те, що раціональність є значним фактором успішності діяльності майбутнього професіонала-психолога. Раціональність тісно пов'язана з індивідуальними особливостями мислення студентів і розвивається при наявності мотивації навчальної діяльності на оволодіння професією.

Ключові слова: раціональність, мотивація навчальної діяльності, професіоналізм, індивідуальні особливості мислення.

Як відомо, кожна професія вимагає від людини не тільки певної підготовки, але і відповідних якостей особистості. Професія психолога, перш за все, практичного психолога, потребує синтезу певних властивостей, які будуть сприяти ефективності його діяльності. Таке поєднання сукупності психічних і психофізіологічних особливостей людини, які необхідні для досягнення нею, при наявності спеціальних знань і навичок, суспільно-припустимої ефективності в тій або іншій професії, вчені визначають як професіоналізм [5].

В сучасній психології професіоналізм розуміється як цілісний безперервний процес становлення і розвитку особистості спеціаліста [2].

Проблемою професіоналізму займаються такі вчені як Глуханюк, Белова, А. В. Коваленко, І. В. Сиромятников, В. Д. Шадриков та інші.

С. А. Климов, А. К. Маркова, В. Д. Шадриков в структуру професіоналізму включають три складові процесу становлення і розвитку професіоналізму:

- функціональні складові базисної індивідуальної основи варіативної інтеграції психічних підсистем;
- операціональні – засвоєвані людиною і такі, які представляють технологічну сторону її діяльничої активності;
- мотиваційні – сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що спонукають, спрямовують і регулюють діяльність [2].

В. Л. Таланов, І. І. Дубиніна, Г. С. Кожухар та інші велику увагу приділяють проблемі професійної підготовки майбутніх психологів. Розглядаючи її, В. Л. Таланов, визначає раціональність як важливий компонент тактики і стратегії, що ведуть до ефективності діяльності [7].

На нашу думку, серед кількості властивостей, які характеризують професіоналізм практичного психолога, є здатність до раціональності, яку можна розуміти як таку організацію діяльності, яка характеризується більш доцільними, раціональними способами вдосконалення [1, с.1203].

Здатність до раціональності проявляється в діяльності людини та зв'язана з її інтелектуальними здібностями. Інтелектуальні здібності характеризують успішність інтелектуальної діяльності в конкретних ситуаціях з погляду правильності і швидкості перероблення інформації в умовах розв'язання завдань [4, с. 241].

Виходячи з цього положення, ми вважаємо, що вимір раціональності як властивості особистості, що впливає на прийняття рішення, є одним з показників, що суттєво визначають особистісний аспект здатності до професії практичного психолога у студентів.

Ми поставили перед собою мету дослідити раціональність студентів-психологів, мотивацію їх навчальної діяльності і особливості їх мислення та співставити одержані результати, виходячи з припущення, що раціональність в поєднанні з мотивацією навчальної діяльності, що спрямована на набуття майбутньої професії, а також особливості мислення студентів є такими властивостями особистості, які будуть сприяти розвитку професіоналізму.

Дослідження раціональності було проведено за допомогою методики "Измерение рациональности" [3, с.376-377]. Після проведення обробки результатів дослідник робить висновки за параметрами: обережність при прийнятті рішення; рішучість; залежність при прийнятті рішення від зовнішніх обставин; прагматичність; наполегливість в здійсненні прийнятого рішення; відсутність імпульсивності при прийнятті рішення; рішучість; самостійність у прийнятті рішення; відсутність мрійливості; стійкість намірів; прагнення до прогнозування майбутнього; цілеспрямованість. Протилежні відповіді свідчать про зворотні характеристики людини, які проявляються при виборі мети.

Дослідження мотивації навчання проводилось за допомогою методики Ільїної Г. І. "Мотивація навчання в вузі". Після проведення обробки результатів визначаються три шкали: "набуття знань", "оволодіння професією" і шкала "отримання диплому".

Для дослідження особливостей мислення були використані дві методики.

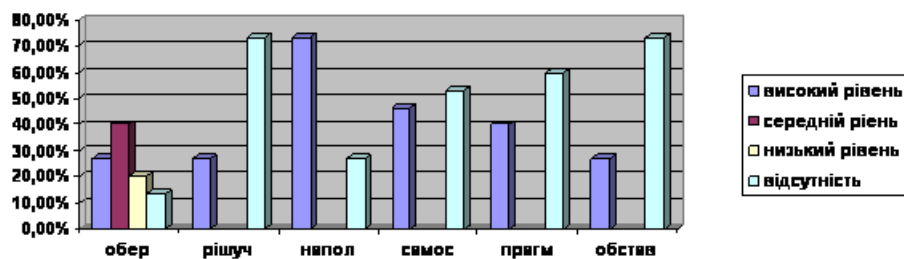
Методика "Складні аналогії" спрямована на виявлення того, наскільки розуміє досліджувані складні логічні відносини і як він вміє виокремлювати абстрактні взаємозв'язки. Якщо досліджувані правильно, без особливих труднощів вирішив усі завдання і логічно пояснив усі співставлення, це дає право вважати, що йому властиве розуміння абстракцій і складних логічних зв'язків.

Для дослідження особливостей мислення за диференціацією суттєвих ознак, предметів або явищ від другорядних ознак ми використали методику "Виділення істотних ознак". При обробці одержаних результатів за характером виділених ознак можна казати про переважання абстрактного або конкретного стилю мислення. Наявність в більшій мірі помилкових суджень свідчить про переважання конкретного ситуаційного стилю мислення над абстрактно-логічним. Якщо досліджувані спочатку дає помилкові відповіді, а потім їх виправляє, то це можна інтерпретувати як поспішність і імпульсивність.

Дослідження проводилось серед студентів-психологів протягом двох років (2010-2011 роки). Всього в дослідженні прийняли участь 90 осіб – студенти 2-го і 4-го курсів Інституту психології ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, у віці 18-22 років, серед них було 75 дівчат і 15 юнаків. Ми не відокремлювали другокурників від студентів 4-го курсу, тому що при обробці результатів дослідження ми не виявили між ними значної різниці.

Представляємо результати, одержані за методикою "Измерение рациональности". Дослідження показало, що високий рівень обережності властивий 24 (26,66%) особам; середній рівень обережності властивий 36 (40%) студентам; низький рівень обережності властивий 18 (20%) особам. Відсутність обережності спостерігалась у 12 (13,33%) студентів. Дослідження рішучості показало, що високий рівень рішучості властивий 24 (26,66%) особам. Інші студенти не проявили високого рівня рішучості. Наполегливість властива 66 студентам (73,33%). Самостійність властива 42 досліджуваним студентам (46,66%). Прагматичність властива 36 особам (40%).

Представимо ці результати у вигляді діаграми.

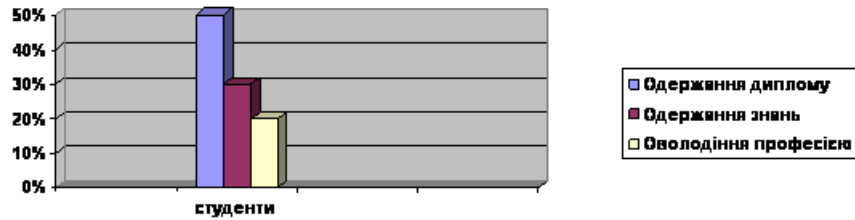

Мал. 1 Діаграма результатів дослідження раціональності у студентів 2-4 курсів.

Ми вважаємо, що раціональність характеризується обережністю, залежністю від обставин, наполегливістю, рішучістю, самостійністю, прагматизмом і цілеспрямованістю. Якщо виходити з цих характеристик, то в представленій діаграмі високий рівень властивий таким характеристикам, як рішучість і наполегливість. Решта характеристик, про які ми говоримо, в наших досліджуваних знаходиться або на низькому рівні, або взагалі відсутня.

Представляємо результати одержані за методикою "Мотивація навчання в вузі". Результати, які ми одержали свідчать, що на першому місці виявилась мотивація за шкалою "отримання диплому" (50%), на другому – "отримання знань" (30%) і лише на третьому – "оволодіння професією" (20%).

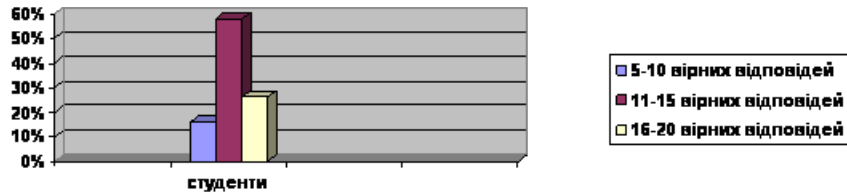
Результати дослідження представляємо у вигляді діаграми.

Мал. 2 Діаграма дослідження мотивації навчання у студентів

Представляємо результати, одержані за методикою "Виділення істотних ознак". Вірні відповіді характеризують всіх досліджуваних. Діапазон правильних відповідей різний: від 5 до 20. У всіх опитаних результати відповідають нормі. Низький рівень вірних відповідей (5-10) дали 16% студентів, середній рівень (від 11 до 15) – 58%, а високий рівень (від 16 до 20) – 26% досліджених студентів.

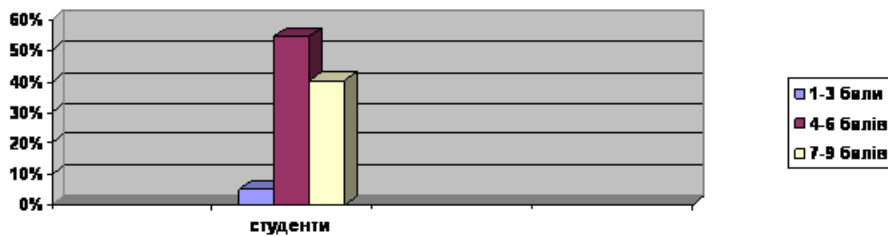
Представляємо результати дослідження у вигляді діаграми.

Мал. 3 Діаграма дослідження "абстракції і складних логічних зв'язків" у студентів

За методикою "Виділення істотних ознак" ми отримали такі результати: від 1 до 3 балів отримали 5% опитаних студентів, від 4 до 6 балів отримали 54,5% студентів, від 7 до 9 балів – 40,5% досліджуваних.

Результати дослідження представляємо у вигляді діаграми.

Мал. 4 Діаграма дослідження "виділення істотних ознак" у студентів

Аналізуючи отримані результати за чотирма методиками, ми можемо зробити такі висновки:

Рациональність, як поєднання таких характеристик, як обережність, залежність від обставин, наполегливість, рішучість, самостійність, цілеспрямованість, прагматизм, ні в кого з досліджуваних студентів не спостерігається в повному об'ємі. З цього аналізу ми можемо сказати, що в наших досліджуваних рациональність нікому не притаманна, хоча в певній частині студентів окремі якості, які характеризують рациональну людину спостерігаються на середньому рівні, тобто, є можливість для розвитку характеристик рациональності в студентів, у яких інші показники рациональності, крім наполегливості, проявилися на середньому рівні.

Мотивація навчання у вузі у більшості досліджуваних студентів проявляється в мотиві "отримання диплому", в той час як мотив "оволодіння професією" притаманний лише 20% студентів.

Дослідження особливості мислення показало, що всі студенти дали результати, що відповідають нормі, проте більшість студентів дали відповіді, що свідчать про середній рівень прояву абстракції складних логічних зв'язків і вміння виділяти істотні ознаки.

З цього можемо зробити висновок, що хоча результати дослідження мислення виявилися на достатньо високому рівні, вони не корелюють з пізнавальною мотивацією, а тим більше з мотивацією оволодіння професією.

Ми вважаємо, що рациональність людини пов'язана з певними характеристиками мислення і вольовими властивостями людини. Якщо поєднати рациональність з мисленням, то можна сказати, що воно ґрунтується на основах логіки. Рациональне мислення спрямоване до кращого, розумнішого застосування чого-небудь. Воно проявляється в розсудливому ставленні до життя, до розсудливості у вчинках [1, с. 1203]

В практичній діяльності психолога рациональність є важливим компонентом її ефективності. Працюючи з клієнтом, психолог повинен вміти поставити перед ним такі цілі, привести його до прийняття такого рішення, яке буде доцільним в вирішенні його проблеми. При цьому психолог повинен враховувати зовнішні обставини життя клієнта. Його дії повинні мати практичну спрямованість. Самостійність, рішучість, наполегливість повинні поєднуватися з обережністю.

Рациональність пов'язана з такими особливостями мислення, як самостійність, критичність, гнучкість, глибина, широта, послідовність і швидкість.

Самостійність мислення характеризується вмінням людини ставити нові завдання й розв'язувати їх, не вдаючись до допомоги інших людей. Самостійність мислення ґрунтується на врахуванні знань і досвіду інших людей, але людина, якій властива ця якість, творчо підходить до пізнання дійсності, знаходить нові, власні шляхи і способи розв'язання пізнавальних та інших проблем. Самостійність мислення тісно пов'язана з критичністю.

Критичність мислення виявляється в здатності суб'єкта пізнавальної діяльності не потрапляти під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища чи факти, виявляти цінне та помилкове в них. Людина з критичним розумом вимогливо оцінює свої думки, ретельно перевіряє рішення, зважує всі аргументи "за" і "проти", виявляючи тим самим самокритичне ставлення до своїх дій. Критичність і самостійність мислення великою мірою залежать від життєвого досвіду людини, багатства та глибини знань.

Гнучкість мислення виявляється в умінні людини швидко змінювати свої дії при зміні ситуації діяльності, звільняючись від залежності закріплених у попередньому досвіді способів і прийомів розв'язання аналогічних завдань. Гнучкість мислення виявляється в готовності швидко переключатися з одного способу розв'язування завдань на інший, змінювати тактику і стратегію їх розв'язування, знаходити нові нестандартні способи дій за змінених умов.

Глибина мислення виявляється в умінні проникати в сутність складних питань, розкривати причини явищ, приховані за нашою увагою неістотних прояв, бачити проблему там, де її не помічають інші, передбачати можливі наслідки подій і процесів.

Послідовність мислення виявляється в умінні дотримуватися логічної наступності при словесованні суджень, їх обґрунтуванні. Послідовним можна назвати мислення людини, яка суворо дотримується теми міркування, не відхиляється вбік, не перестрибує з однієї думки на іншу, не піднімає предмет міркування. Для послідовного мислення характерне дотримання певних принципів розгляду питання, ясність плану, відсутність протиріч і логічних помилок в аргументації думки, доказовість та об'єктивність у висновках, що робляться.

Швидкість мислення – це здатність швидко розібратися в складній ситуації, швидко обдумати правильне рішення і прийняти його. Швидкість мислення слід відрізняти від квапливості та похапливості, від імпульсивності.

Всі якості мислення людини формуються й розвиваються в діяльності. Змістовна й відповідним чином організована діяльність сприяє всебічному розвитку цінних якостей мислення особистості.

В процесі навчання формується суб'єкт навчальної діяльності, відбувається динаміка мотивів навчання. Навчання заради майбутнього, коли навчальна діяльність стимулюється життєвою перспективою, яка складається в учнів, в 45-69% називається як основний мотив старшими школярами [6, с.168].

Процес знань, який все більше ускладнюється по мірі доросліття учня висуває підвищені вимоги до його розумової активності.

Характерне для юнацтва рефлексивне мислення проявляється в здатності розмірковувати гіпотетико-дедуктивна, тобто на основі лише загальних посилок. Процес міркування відповідним чином формалізований і означає роздуми над конкретними операціями як інтеріоризованими діями.

В процесі навчання розвивається навчальна активність певної частини студентів, яка визначається їх мотивацією.

Як показує ряд проведених досліджень [8], першочергову роль тут повинні відігравати такі стержневі характеристики в структурі особистості людини, як інтелект і мотивація.

Як вказує В. А. Якунін (1998), висока успішність студентів може бути досягнута при середніх розумових здібностях завдяки високій навчальній мотивації й активності. Вищі навчальні досягнення передбачають і високу позитивну мотивацію, й високі інтелектуальні здібності. В цілому можна було б чекати, що рівень навчальної активності й успішності, а в окремих випадках й сама мотиваційна сфера в значній мірі визначаються інтелектуальним потенціалом і здібностями людини [8].

Але ні інтелект, ні мотивація, взяті окремо, не обумовлюють однозначно кінцевих результатів навчальної діяльності. Навчальні досягнення є загальним підсумком складних взаємостосунків інтелекту й мотивації, і потенціальних можливостей людини.

Підводячи підсумки, можемо сказати, що достатній рівень розвитку мислення (за двома методиками) у всіх студентів-досліджуваних, який відповідає нормі, свідчить про потенційні властивості формування раціональності, що є важливим у діяльності практичного психолога. Але для того, щоб цей процес відбувався, необхідна наявність мотивації "оволодіння професією" і висока пізнавальна мотивація. На нашу думку, це можливо лише в тому випадку, коли в навчальному процесі майбутніх студентів-психологів присутні активні методи навчання, за допомогою яких майбутній фахівець входить в роль психолога-практика, коли він повинен проявляти вміння самостійно розібратися в проблемі клієнта, поставити мету перед собою, задачі і підібрати шляхи реалізації цих задач, за допомогою яких він може допомогти клієнту вирішити свою проблему.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с.
2. Глуханюк Н. С. Смысловое будущее в контексте профессионального самоопределения студентов-психологов: результаты исследования / Н. С. Глуханюк // Инновации в образовании. – 2008. – № 10. – С. 51-55.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб: Издательство "Питер", 2000 – 512с. – (Серия "Мастера психологии").
4. Палій А. А. Диференціальна психологія: навч. посіб. / А. А. Палій. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.
5. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.
6. Рыбалко Е. Ф. Возрастная дифференциальная психология. – СПб.: Питер, 2001. – 224с.
7. Таланов В. Л. Физиологические механизмы в основе признаков: интуиция и сенсорика, тактика и стратегия, иррациональность и рациональность / В. Л. Таланов // Психология и соционика межличностных отношений. – 2009. – № 10-11. – С.7-18.
8. Якунин В. А. Педагогическая психология: Учеб. пособие / Якунин В. А. / Европейский институт экспертов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А.; Изд-во "Полюс", 1998.

Подано до редакції 12.09.2011